

БУТ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України гостро вчергове постало питання щодо здійснення правосуддя на тимчасово окупованих територіях. Преамбулою Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (зі змінами від 21 квітня 2022 р.) було підкреслено, що збройна агресія Російської Федерації розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил та інших силових відомств Російської Федерації, а також шляхом організації та підтримки терористичної діяльності, а 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабне збройне вторгнення на суверенну територію України [1].

У справі «Кіпр проти Туреччини» Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядав, поміж іншого, питання реалізації права на суд громадян-кіпріотів, що проживають на території Турецької Республіки Північного Кіпру (далі – ТРПК»), яка фактично контролюється Туреччиною [2]. Для ЄСПЛ вирішення питання статусу судових органів незвіданої республіки було важливо не тільки з точки зору оцінки конвенційного права на справедливий суд, а й як передумови на звернення із скаргою до ЄСПЛ, тобто чи є вирішення спору такими судами вичерпанням ефективних засобів захисту на національному рівні.

Зрештою, ЄСПЛ застосував вже розроблену на міжнародному рівні доктрину, відому як «Намібійський випадок» (Консультативний висновок Міжнародного суду ООН щодо Намібії) [3], суть якої полягає у можливості визнання (чи принаймні, можливості бути взятими до уваги) документів, виданих окупаційною владою, якщо їх нехтування веде за собою серйозні порушення або обмеження прав осіб. При цьому, використання таких документів не свідчитиме про автоматичне визнання їх легітимності, легітимності органу, що їх видав, чи в цілому окупаційного режиму.

Україна також використовує вказаний підхід, який відображений і у цивільному процесуальному законодавстві, однак тільки щодо питань встановлення факту смерті чи народження на тимчасово окупованих територіях. Однак у рішенні ЄСПЛ у справі «Кіпр проти Туреччини» (пункт 91) окреслено більш широку сферу застосування рішень окупаційних судів: «Консультативний висновок підтверджує, що там, де можна продемонструвати, що засоби правового захисту використовуються на благо людей і надають їм реальну можливість успішно запобігати порушенням Конвенції, такі засоби правового захисту слід

здіяяти. Роблячи такий висновок, Суд вважає, що ця вимога, яка застосовується в контексті стану справ у «ТРПК», співзвучна з його зробленою раніше заявою щодо необхідності уникати на території північної частини Кіпру існування вакууму, якщо мова йде про захист прав людини, гарантованих Конвенцією».

При цьому, оцінюючи реалізацію права на суд в «ТРПК» Європейський суд враховував наступні критерії:

1) в цілому жителі окупованих територій мали доступ до «суду», їм не чинили перешкод під час звернення до місцевих судів через расу, мову або етнічне походження, є випадки позитивного вирішення їхніх справ. А незначну кількість судових справ можна пояснити тим, що здебільшого населення складається з людей похилого віку і є нечисленим, а через лояльність, очевидно, психологічно не схильне до того, щоб звертатися до юрисдикції судів, створених у «ТРПК» (пункт 234);

2) незважаючи на незаконність «ТРПК» з погляду норм міжнародного права, не можна виключати того, що заявників можуть попросити звернутися зі своїми скаргами, зокрема, до місцевих судів у пошуках правосуддя. Суд також зазначив у зв'язку з цим, що його головним завданням у цьому є забезпечення, з погляду передбаченої Конвенцією системи, дії механізму вирішення спорів, який давав би людям можливість доступу до правосуддя з метою усунення порушень або здійснення позовів та претензій (пункт 236);

3) система вирішення спорів, які стосуються громадянських прав і обов'язків, визначена «внутрішнім правом» і доступна для греко-кіпріотського населення, ця судова система за своїми функціями і процедурою є відображенням судових і громадянських традицій Кіпру (пункт 231, 237);

4) не встановлено фактів, що могли б поставити під сумнів незалежність та неупередженість цивільних судів або суб'єктивність і об'єктивність неупередженості суддів.

З огляду на це, ЄСПЛ не тільки допустив визнання певної категорії рішень окупаційних судів, а й вирішив, що у подальшому такі рішення мають бути оцінені на предмет їх ефективності як підстави звернення до ЄСПЛ у зв'язку із використанням ефективних засобів захисту на національному рівні. Суд мотивував це тим, що не можна стверджувати, з одного боку, що ст. 13 Конвенції порушена, тому що окупаційна держава не надала особі засіб правового захисту, одночасно стверджуючи, з іншого боку, що такий засіб правового захисту в разі його надання виявився б таким, який не має законної сили і є недійсним. Тобто окупаційна держава апріорі б визнавалася винною у порушенні Конвенції, незалежно від того, чи створила вона засоби правового захисту, чи ні, а це стимулювало б державу-відповідачку не створювати відповідні органи, що призвело б до ще більшого порушення прав людини.

В той же час, відмінність реалій в Україні, напевне, змусить ЄСПЛ переглянути критерій вичерпання засобів захисту у зв'язку із тим, що на відміну від наведеного міждержавного спору, Російська Федерація вже не є членом Ради Європи (виключена з 16 березня 2022 року), а тому

з огляду на особливості денонсації Європейської конвенції (денонсація Конвенції відбувається після спливу шести місяців з дня виключення з Ради Європи, однак відповідальність держави зберігається щодо порушень, спричинених, до денонсації) малоімовірно, що в подальшому Російська Федерація візьме на себе відповідальність за невиконання конвенційних зобов'язань не тільки в період після виключення з Ради Європи і до 16 вересня 2022 року, а й тих, що були допущені і за час повноправного членства держави-агресора.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18>
2. Judgment in Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/Eng?i=001-59454>
3. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/53>

Ключові слова: правосуддя, доступ до суду, воєнний стан, окуповані території.
Key words: justice, access to justice, martial law, occupied territories.

ПРИТУЛЯК ВАЛЕРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС

Війна внесла свої корективи майже в усі сфери нашого життя. Законодавцю довелося досить швидко реагувати на дані реалії, тому було внесено ряд змін до нормативно-правових актів, що регулюють кримінальні, податкові, земельні, трудові відносини. Інститут примусового виконання рішень також не став винятком, тому хочеться більш детально розглянути процес виконання рішень у воєнний час.

З початком збройної агресії Російської Федерації проти України було зупинено роботу автоматизованої системи виконавчого провадження, та заблоковано доступ до Єдиного реєстру боржників, що потягло за собою унеможливлення здійснення державними та приватними виконавцями виконавчих дій.

На даний час державним виконавцям було відновлено доступ до АСВП та надано можливість виконувати судові рішення. Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положен-